

Зиёд

Ва

Адиба

шеърлий роман

ЎзССР ДАВЛАТ БАДИЙ АДАБИЁТ НАШРИЁТИ

Тошкент — 1959

... Навиштам он чи дил фармуду¹
Бедил

МУҚАДДИМА

алом, азиз китобхон!
Саломим — сўлим гулим.
Одатда офтоб ҳам
Саломдан бошлар йўлин.
Салом янграган ердан
Узоққа қочар ўлим.
Халқимиз одатича,
Кўкрагимда ўнг қўлим —
Тонг билан қутлаб, дейман:
Ассалому алайкум!

*

Даврага тушгач, янгроқ
Куйдан аввал салом фарз.
Устозларни ёд этмоқ —
Ҳар шогирд бўйнида қарз.
Сув ичгач, эслаш лозим
Ариқ қазганларни ҳам...
Буюк Навоийга таъзим!
Пушкин даҳосига ҳам!
Горький, Ҳамза от берди —
Шеъримга қанот берди...

¹ Қалбим буюргашни ёздим.

Лиммо-лим, осойишта
Оқар азим дарёлар.
Сойлар-чи, ёзу қишда
Шалдираб, чопар ёлдор.
Қояларни қулатар,
Тошларни юмалатар,
Ўйноқлайди қулундек,
Бир дақиқа турмас тек.
Йўлбарсдек сапчир, сачрар,
Оҳудек енгил сакрар,
Тоғлар аро шовуллар,
Тенг келолмас довуллар...

*

Бу ёшлик романини
Тенгламоқ мумкин сойга.
Мисралар — навда-ниҳол,
Тулишмаган чиройга..
Бошлангандай олис йўл
Энг биринчи қадамдан —
Катта ишга урдим қўл,
Чақмоқ чиқди қаламдан.
Бу бир дўст изтироби,
Ҳаяжону ёниши.
Ахир, ёруғ дунёдан
Тоқ, шундоқ ўтмас киши.
Иш улғайтар инсонни,
Ишда бор бошу поён.
Серзавқ, ишқий романни
Тинглангиз, қилай баён.

I

ошкентим — яшил шаҳар,
Ажралмас япроқлардан.
Келгану унга баҳор,
Кетмай қолган боғлардан.
Осмон — зангори шиша,
Қуёшдан нур қуюни.
Боғларида ҳамиша
Эрка қушлар ўйини...
Корпуслар тепасидан
Учади тонги сабо.
Куч тўла янграр бирдан
Гудоклар сочган садо.
Эй, менинг жондош шаҳрим,
Эй, қадимий Шош шаҳрим —
Сен қайтадан яшардинг,
Қайтадан ўсди қалдинг.

II

Ҳаллослаб кириб келди
Зур паровоз вокзалга.
Бир зумда одам тўлди
Йўлга, перронга, залга...
Бир ҳаракат, ҳаяжон
Қучди барчани шу дам.
Қўлларда зил чамадон,
Лекин оёқлар илдам.

Биров борар кўп жадал;
 Елкасида юки бор.
 Биров кимгадир маҳтал,
 Савати тўла анор.
 Бировда бор корзинка,
 Етаклаган қизини.
 Авайлар юлдузини,
 Юриб қурийди тинка...

III

У „жесткий“ дан тушаркан,
 Қадам қўйди асфальтда.
 Камар боғлаган маҳкам...
 Баъзилардай олифта —
 Катак костюм киймаган,
 Мен биламан, албатта
 Кийими ҳам, кўрки ҳам
 Очиқ феълидай кўркам.

IV

У бир оз эт қўйибди,
 Чўзилибди бўй-боши.
 Манглайин куйдирибди
 Оташ дала қуёши.
 Оғир чамадон қўлда,
 Ўсган соқол-мўйлаби.
 Тумов бўлибди йўлда,
 Бир оз оқарган лаби.
 Ҳар йил илиқ кўкламда
 Оқаради икки юз.
 Босилган каби тамга —
 „Темиртки“ солар из.
 Оёқда оғир этик,
 Асфальтда тарақларди.
 Солдатлар этигидек
 Тумшуғи ярақларди.
 Негадир пошнасининг
 Бир ёнин босар сағал.
 Маъмар эшикпояла

Жаранглаб кетар нағал.
 Ұстида оқ сурп күйлак
 Ҳалпиллар, ориқ тани...
 Билиниб турар эди
 Қишлоқда тикилгани.

V

Қостюми билагида,
 Йул босган, қақрар томоқ.
 Бор эди нягида
 Тангадаккина ямоқ.
 Бу ярашар ўзига,
 У-гўё ҳуснин безар.
 Сочилганди юзига
 Уч-тўртта „ҳусибузар“.
 Ҳрганганди кенгликка —
 Даласидек кенг дили.
 „С“ ни қийналиб айтар, —
 Чучук-ди бир оз тили,
 У қирра бурун, қўй кўз.
 Камгап, ишда-чи бардам.
 Баъзан тополмайин сўз,
 Қизариб кетар бир дам.

VI

Тоғ қомат биноларнинг
 Кунгираддор пештоқи
 Ёришар аста-секин.
 Фонарлардан нур оқиб —
 Ётарди йўлкаларга...
 Улкан шаҳарда бор-ди
 Илиқ бир самимият.
 Юрагида ёнарди
 Ёлғизгина бир ният;
 У келган ёниб, юртнинг
 Маърифат қучоғига.
 У келганди Тошкентнинг
 Сайр этмак-чун боғига.
 Шунда...

Шу ният унинг бутун
 Борлиғини этган жалб.
 Ният бўлди илҳомчи,
 Эга бўлди қанотга.
 Ёмон отга минг қамчи,
 Бир қамчи яхши отга!

VII

У бир Филипча¹, балки
 Ўқишни қилди ҳавас.
 „Бўлмасам эди кулки“,
 Деган изтироб ҳам рост.
 Ҳужжатларни конвертга
 Жойлади Зиёд тездан.
 Аризани Тошкентга
 Йўллади кўп олисдан.
 Конвертни юборган кун
 Умид-ла енг шимарди.
 „Ломоносов келган-ку
 Узоқ, совуқ шимолдан“,
 Йўл юр, йўлинг очилар...
 У борар шаҳар бўйлаб.
 Тонг ели сочин силар,
 Қушлар учади куйлаб.
 Қишлоқда ўтарди кун,
 Табиат сепин ёйиб.
 Қишлоқ йигити учун
 Ҳар бир нарса ажойиб.

VIII

Фонтанларга боқади,
 Машиналарда кўзи.
 Ўй наҳрида оқади,
 Нақадар соз кундузи.
 Чопиб ўтар трамвай,

¹ „Филипок“ — Лев Толстойнинг болалар учун ёзган кичик хикояси.

Қараб қолади симга.
Гуё кириб қолгандай
Бобо айтган тилсимга;
Завқ билан ташлар оёқ,
Зиналар мәрмар — қантдай.
Қадам босса, ҳамма ёқ
Жаранг уриб кетгандай...
У борар улкан шаҳар
Асфальт кўчаси бўйлаб.
У борар, завқли сафар,
У боради ўй ўйлаб...

I

Дўстим, ўрни келганда
Бир гапни унутмайлик.
Ҳар ишки бор жаҳонда,
Ўз ўрнида чиройлик.
Зиёдга қараб, шубҳа
Қилмайсиз, каммас марддан.
Лекин у қаттиқ дардманд,
Унинг палаги юпқа..
У сир тутар. Буни ҳеч
Гапирмас ва сездирмас.
Баъзан иссиғи чиқиб,
Толиб қолиши ҳам рост.
Баъзан ухлар жуда кам,
Баъзан босинқирайди,
Баъзан полвон чинакам,
Ишламай туролмайди.

II

Табиат ўзгарувчан,
Бола эса ўсувчан..
Ўн саккизга кирганда,
— Курашга бор! — деди эл.
Ўйинни қилиб канда,
Устига кийди шинель.
Беш-олти ой Пензада

Lituz.com Миномётни ўрганди,
Йигит бўлди у танти.
Тўғри келди ёшлиги
Кескин, қонли курашга.
Баҳодир оташлиги
Қарамас экан ёшга!
Ўз боласини филлар
Эмизар эмиш узоқ.
Машаққат чекиб йиллар,
Берармиш қалбдан озуқ.
Машаққат чекса майли
Қанча ой-у қанча йил
Лайча туғмайди, балки
Туғади азамат фил.
У, овози дўриллаб.—
Раста бўлган йиллари
Тўфонга юрди, қувлаб
Чақди аёз еллари.
Ғолиблик завқини ҳам
Тотди жанг аро ўбдан.
Бўлди қанча оғир дам,
Ақл ўрганди кўпдан.

III

Амуда қанча-қанча
Оқиб ўтдилар сувлар.
Беш-Гужумда янгича
Қурилди қанча уйлар.
Жонажон юрт ҳеч маҳал
Эсдан чиқмади жангда;
Хотирлаб қўйди ҳар гал,
Фарзандлик меҳри жонда.
Дўстларидек, бағрида
Сақланарди бир сурат...
Йигитлик баҳорида
У қоққан эди қанот.
Ҳужумдан сўнг, дам чоғи
Ёнидан уни топар.
Яшнаб кетиб дил боғи
Шахло кўзларни ўпар.

У ким? Ёнда туриб жим,
Қалбга гулгула солган?
Солдаг севиклиги ким?
Ким у қалбга киролган?
Унинг исми Ўғилой,
Зиёд ҳамқишлоғийди.
Ўзи ўн тўрт кунлик ой,
Кўнгилнинг бир боғийди...

V

Солдат ўлмайди жангда,
Бўлса ҳам бурда-бурда.
Солдат ўлар қўрққанда,
Бўлганда тирик мурда.
Солдат-чун фақат даҳшат —
Ёв олдида бош эгмоқ.
Дўстим, элга жон бахш эт!
Мақсадинг — фақат енгмоқ!
Ёвдан қўрққан — ёвга дўст.
Элни севган — элга дўст.
У, мана ўт ичида,
Уч қиш, уч баҳор, уч ёз...
Танда куч, қалбда чидам,
Дўстлари каби шоввоз.
Танклар шалдирашидан
Ер ларзага келганда,
„Жанг худоси“ тинмасдан
Ер узра ўкирганда,
У миномётин сура —
Югурди олға томон.
Ҳайқирди: ура, ура!
Душман ўт очди ёмон...

VI

Чўчиган гўдак она
Кўксига ёпишгандай —
У йикилиб. мардона

Эр чангаллар пайдар-пай.
Ёнида портлар бирдан
Чинқириб зўр снаряд.
Ўт, тупроқ кўчиб ердан,
Кўмар... У кўтарар қад.
Қоқинар, оғзидаги
Тупроқни туплаб ташлар,
Билмай тилини тишлар,
Гурс-гурс урар юраги...

VII

Шундай пайтлар бирида
Бўлганда шиддатли жанг,
Закарпатье қирида
Босганда тутун ва чанг,
Йиқилди ўққа учиб,—
Помкомвзвод Фёдоров.
Зиёд уни опичиб,
Гоҳ қоқилиб, йиқилиб,
Югура кетди дарров.
Азиз дўст ҳаётини
Сақлаб қолмоқлик ҳам бурч!
Тирқираб оқар қони,
У ётар эди беҳуш...

VIII

Ёнгинада бир пима
Чақнаб кетди ногўнон.
Билмади; нима ўзи?
Тина бошлади кўзи,
Этигига тўлди қон.
Бир дамдан сўнг Зиёдjon
Қардоши билан бирга
Гурсса йиқилди ерга...
На отишма, на тўплар
Зириллаб гумбурлаши.
На олов, на окоплар,
Танклаонинг шалдираши.

Lituz.com На самолёт, на бомба
Ва на „ура-а!“ садоси,
На хартум чўзган лўмбоз
Даҳшат — „уруш худоси“,
Ҳеч нима кирмай қолди
Икки дўст қулоғига.
Бош қўйдилар тонггача
Она юрт тупроғига,

IX

Зиёд кўз очганида
Санбатда кўрди ўзин.
Бир зўр оғриқ танида,
Бинтлар ўраган юзин.
Икки биқин ловиллаб
Ёнар, у чидай олмас.
Титрар эди қонсиз лаб.
Бош айланар, гўё маст.
Михлангандек, қилт этмай
Мажруҳ Зиёд ётарди.
Гоҳ уйқу ҳам элитмай,
Жанг азобин тортарди;
Қўл синган, манглай чақа,
Сонга ҳам қадалган ўқ...
Сезилмасди мутлақо —
Булар ҳеч гап, хавфи йўқ.
Лекин чап биқинини
Ўйиб кирибди металл.
Бўғарди нафасини
Озгинагина йўтал
Берарди ёмон азоб.
Аранг-аранг берар тоб.
Ловиллаб оғриганда,
Олов ёнарди танда...

X

Кимнинг ўлгиси келар?
Ўлгиси келмасди ҳеч!
Йиллек бўлли соатлар.

Филишарди эрта-кеч
Ўлим билан йўлбарсдек.
Оғриқ танни ўярди,
Дард кучаяр ичида.
Тишни тишга қўярди,
Не чора, солдат чида!
Лекин бир таниш овоз,
Узоқдан қилиб парвоз,
Қулогининг тагида
Шивирлагандай бўлиб,
Алланималар дерди;
Турғазмоқчи бўларди:
„Ўйлай берма ўлимни,
Ўлиб кетасан барвақт.
Ҳаётга боқ, шол бўлсанг.
Юриб кетасан ўртоқ!“

XI

Қийнаса ҳам жароҳат,
Омон қолди сийнаси.
(Кўрсатди ўз кучини
Совет медицинаси.)
Қайтариб берди унинг
Жўшқин ёш ҳаётини.
Академик Бурденко,
Унинг азиз отини
Доим сақлар юракда.
Ҳаёти, назарида
Қолган эди ўлжага.
Ногирон бўлиб жуда,
Қайтган эди ўлкага.
Ҳали ҳам биқин ора
Ётар кичик бир металл.
Белда бинг — улкан яра,
Азоб берарди йўтал...
Қишлоғи ҳам чақирди,
Кел, деди, ботир ўғлим.
Қанча элларни кўрдинг,
Солдатга йўқдир ўлим!
Бранденбург аркидан
У кўкрак кериб ўтди.

Ўтгач, ўз еримизга
Бош қўйиб, ерни ўпди.
Ўз уйим — ўлан тушак...
Ҳар нарсадан бебаҳо.
Қушга ҳам тотли бешак —
Уяда кўрган баҳор...
Қанча муддат йўл юриб,
Йўл юрса ҳам мўл юриб,
Қайтиб келди қишлоққа,
Боқди жондош қирғоққа.
Ўпди Амунинг ели.
Шод кутиб олди эли.
Шод қучиб олди Хоразм,
Тонгача чўзилди базм...

XII

Лекин эшитиб бирдан
Ўғилой эрга текканин,
Кайфи бузилди шу дам
Бир олов тутди танин.
Ҳеч нима ёқмай қолди,
Дилга алам чанг солди.
Ичидан куйди қаттиқ!
Эҳ, нега суйди қаттиқ?!
Кафтида унинг боши,
Ерга тижилар хомуш.
Кўзга келмади ёши,
Эҳ, бу бўлсайди бир туш...
Худди шу пайт очилиб
Кетар бирдан кўзлари.
Эшитилгандек бўлар
Ўғилойнинг сўзлари.
Ёнидаги суратга
Боқмади у, жирканди!
Отди ўчоққа — ўтга,
Сурат бир зумда ёнди.
Севикли ёрнинг юзи
Куйиб, қолмади изи...
Шу-шу Зиёд қизларга
Ишонмасдан қарарди,
Лўнлик гўзал юзларга.

Lituz.com ҳусн, вафо — ўт ва сув,
Бир бўлолмас дерди у,
У яримжон... Трактор —
Рулдан узоқлашди қўл.
Соғлиғи бермади йўл...

I

Қизилқумнинг қизиган
Бархонларидан нари,
Йўл олсангиз, Тош-соқа
Олис наҳримиз сари,
Далалардан қуйида,
Урганчдан эмас узоқ,
Амударё бўйида
Бордир бир кичик қишлоқ,
Харитага тушмаган,
Бир игнанинг учича.
Қушлар ҳам унга аранг
Етади уча-уча.
Уни Беш-Гужум дерлар,
Бир кичик қишлоқ эди.
Қишлоққа қарам ерлар
Шўрхоқ, — қордай оқ эди.
Қишлоқда худди минор,
Қаққайганди бир чинор.
Сирти тимсоҳ пўстидек,
Минг йилларни ўтган тек.
Ичи бўлганди кавак
Бир ямоқчининг уйи.
Шоҳлари қариликдан
Бош эгган эди қуйи.

Шу қишлоқда яшарди
Деҳқон ота — ёшули.
Қишлоққа ярашарди,
Ҳар ишга етар қўли
Тоғлар силсиласидек
Ажинлар манглайида.
Лекин икки йигитнинг
Қуввати билагида.
Олтмишдан эди ошиқ...
Ишга зўр ҳафсаласи.
Ўз-ўзига ярашиқ
Бор эди фалсафаси;
„Терган—термилмас“ — дерди,
„Ҳалол ишламаганлар
Кузакда кулмас“, — дерди.
„Ер тўймаса, эл тўймас —
Қор берар болни“, — дерди.
„Инсон меҳнатдан фақат
Топар иқболни“, — дерди.
„Пахта тўкилса — тош у,
Йиғиб олинса — инжу...“
„Бирни кўриб фикр қил,
Бирни кўриб шукр қил“.
„Эшак миниб кўрмагил
Оёғинг остин, — дерди.
Туя миниб, кўра бил
Олис-олисни“, — дерди...

III

Уни бу Беш-Гужумда,
Урганчда ҳам билишар.
Хивадан нари, қумда
Қанча дўстлари яшар.
Биров уни „Ота“ дер,
Биров дейди: „Ёшули“.
Ўзгалар ғамини ер,
Узатар ёрдам қўлин.
Кўп йиллар Сельсоветга
Раислик қилар толмай.

IV

Йигирманчи йилларда,
Бўлган қизил партизан,
Номи дoston тилларда,
Мақтанар эди баъзан;
Хонга қарши кураши,
Қумдаги отишмалар,
Жунайдахон хуружи,
Кўп қизиқ ҳангамалар
Тўла эди бошида.
Йигирма беш ёшида
Бешотар кўтарганин,
Босмачини урганин
Авжга чиқиб сўзларди.
Асфандиёр хон „дарди“
Қирқта қизни маҳв этди —
Барбод бўлди номуси...
У етук, бўлган эди
Хоразмнинг қомуси.

V

Қўчқор шохдек бурама
Мўйлабин силаб қўяр.
Сўзлашдан аввал жиндек
Лабини ялаб қўяр;
„Ундоғ қилганман жангда,
Бундоғ қилганман жангда...
Саратонда қум кечиб,
Қақраб, қилич чопганман.
Даштда лойқа сув ичиб,
Курашда бахт топганман..“
Кўкракда қизил лента
Узра орден ярқирар.
Тақишни қилмас қанда...
Қалба завқи барқ урар —
Негадир мақтаниши,

Баъзан куларди киши;
„Ажойиб бизнинг раис“.

VI

„Керилманг ўтмишдаги
Ишлардан“ — дебди дўстлар.
Қолиб кетманг ишдаги
Ёшлардан! — дебди дўстлар.
Танқиддан сўнг анча вақт
Ўтиб кетди орадан.
„Бекордан худо безор“,
Бекорга қилмай вақ-вақ —
Эл иши учун ҳар гал
Терлаб-пиша берди у,
Қазувда ҳам у раҳбар,
Бошлаб келар элга сув.
Танқиддан сўнг, у гўё
Келганмиш эпақага.
Ўтмиш қолди бир рўё...
Лоф уриш керак нега?!
„Урдим“, „сурдим“ ўрнига —
„Қурдик“, „тузатдик“ лейди.
Мақтаниш керак нега!
У эл ғамини ейди.
„Ишни ташкил этолдик,
Ердамга келди омма.
Каналга кўприк солдик,
Битди қишлоқда ҳаммом...“

VII

Саъзи бировлар қаттиқ
Эътибор берадиган
Ҳусн унда йўқ қиттак.
Лекин соғдир жону тан.
Бир вақтлар зил чўғирма
Эгиб қўйган қулоқни.
У достмана чўтир, ва

Уч ялаган қовоқни.
 Юзига боқиб, унинг
 Кулки қўзғалар сизда.
 Нурсиз, аччиқ ўтмишнинг
 Изи қолганди юзда...
 Ота тақводор ўтган,
 Канда қилмай рўзани.
 Кулол экап, ясаркан
 Хурмача-ю кўзани...
 Лекин у умид қилиб,
 „У дунё“нинг майидан,
 Умрида ичолмабди
 Бир пиёла бўзани...
 Ўша йили туғилган
 Болалар бўлди йигит.
 Неча топқир далада
 Кўкариб чиқди чигит.
 Неча бор Аму тўлди,
 Қушлар чиқарди қанот.
 Гунанлар дунан бўлди,
 Дунанчалар бўлди от..

VIII

Мард курашда, дўст ташвишда,
 Доно ғазабда синалар.
 Улғаяди одам ишда,
 Жавоҳирлар, хазиналар —
 Қадоқ қўллар самараси...
 Куррани ҳам мард зиммалар
 Мардонавор тутиб турар,
 Эл ўғлидир — эр сараси.
 Қора сигир оқ сут берар. —
 Қора қўллар қадрига ет!
 Йигит — меҳнат жуфт бўлсин,
 Ажралмагай бир-биридан
 Бири — тирноқ, бири — эт.
 Бобой баъзан сўзга чиқар, —
 Сўзларга йўқ ниҳоя.
 Ленин билан учрашганин
 Килап эли хикоя:

Lituz.com

**To'liq qismini
Shu tugmani
bosish orqali
sotib oling!**